

ЗМІНА КОМПЕТЕНЦІЇ ФЕОДОСІЙСЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО СУДУ І ЙОГО ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У статті розглядається процес зміни компетенції комерційного суду Феодосії на основі нормативно-правових актів 1820–1837 рр. Аналізуються основні напрямки його діяльності за 16 категоріями справ. Досліджується вирішення судом найбільш складних справ. Розглядається діяльність прокурора суду, його компетенція, діяльність і статус стряпчих.

Ключові слова: комерційний суд Феодосії, компетенція, практична діяльність.

Богатир В. В. Изменение компетенции Феодосийского коммерческого суда и его практическая деятельность в первой половине XIX в.

В статье рассматривается процесс изменения компетенции коммерческого суда Феодосии на основе нормативно-правовых актов 1820–1837 гг. Анализируются основные направления его деятельности по 16 категориям дел. Исследуется решение судом наиболее сложных дел. Рассматривается деятельность прокурора суда, его компетенция, деятельность и статус стряпчих.

Ключевые слова: коммерческий суд Феодосии, компетенция, практическая деятельность.

Bogatyr V. V. Changes in the Competence of Feodosia Commercial Court and its Practical Activities in the First Half of the 19 Century.

The article deals with the process of the change of the Feodosia Commercial Court competence on the basis of the legal acts of 1820-1837. The main directions of its activities within 16 categories of cases have been analyzed. The decisions in the most difficult cases have been studied. The activities of the court's prosecutor, as well as his competence and the status of the pleaders have been examined.

Keywords: Feodosia Commercial Court, competence, practical activities.

Актуальність винесеної на розгляд проблеми обумовлюється необхідністю ретельного вивчення та аналізу діяльності комерційних судів Півдня України, їх нормативно-правової бази, з'ясування місця і ролі цих установ у системі судочинства регіону, особливостей їх діяльності, впливу на розвиток торгівлі та економіки цього краю в сучасних умовах необхідності стимулювання економічної діяльності.

Найбільш значущими роботами з вивчення проблем діяльності комерційних судів як на Півдні України, так і в Росії в ХІХ ст., що з'явилися за останні десятиліття в українській і російській історіографії, очевидно, варто назвати дослідження М. О. Джавкуразової «Коммерческие суды в России» [1], С. М. Казанцева «Коммерческие суды в дореволюционной России» [2], С. М. Кудряшова «Коммерческие третейские суды в России» [3], О. В. Міхіна «Возникновение и развитие коммерческих судов в Российской Империи» [4], В. С. Балуха «Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду» [5; 6]. Тим часом, незважаючи на очевидні їх переваги, збір і публікацію нових, раніше невідомих або маловідомих матеріалів, їх ретельний аналіз стосовно багатьох аспектів діяльності комерційних судів, розвитку їх нормативно-правової бази, зміни компетенції, особливо Феодосійського та Керченського комерційних судів, залишаються або маловивченими, або взагалі не розглядалися.

Невідповідність нормативно-правової бази діяльності комерційних судів загальноросійському законодавству, швидке зростання їх ролі в галузі торгівлі призвело до необхідності додаткового правового регулювання їх діяльності. При цьому необхідно вказати, що в тому чи іншому вигляді регламентація діяльності як власне Феодосійського комерційного суду, так й інших комерційних судів у Російській імперії продовжувала змінюватися протягом їхнього існування.

Так, уже 23 липня 1820 р., тобто лише через рік після відкриття суду, вийшла постанова Урядуючого Сенату «Про дворянські і купецькі вибори у Таврійській губернії». На прохання місцевого цивільного губернатора було вирішено вибори «проводити надалі замість жовтня у грудні місяці, з тим, щоб новообрані вступали завжди на посади з першого січня наступного року» [7, с. 400].

Одним із найважливіших рішень, яке значно посилювало компетенцію Феодосійського комерційного суду, було затверджене на найвищому рівні положення Комітету Міністрів від 3 серпня 1826 р., роз'яснене в указі Сенату 30 вересня того ж року, «Про доручення Феодосійському Комерційному суду розглядати і судити позовні справи, що стосуються торгівлі Керченського порту» [8, с. 828]. Необхідно також згадати, що ухвалення цього документа було ініційовано Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором на прохання Керч-Єнікальського градоначальства. Це рішення не лише значно розширило компетенцію суду і, відповідно, обсяг судочинства, але й свідчило, з-поміж іншого, про важливість і доцільність його діяльності в регіоні.

7 лютого 1828 р. на прохання феодосійського градоначальника було прийнято положення Комітету Міністрів «Про надання Прокурору Феодосійського комерційного суду права наглядати за діяльністю тамтешніх присутствених місць». Додамо, що в Російській імперії такий підхід був уже усталеною практикою. Адже, як відомо, 1809 р. так було вирішено щодо Таганрозького комерційного суду, а з 1810 р. – Одеського.

У результаті прокурор Феодосійського комерційного суду отримав право наглядати за міською поліцією і магістратом, що значно посилювало його повноваження і, відповідно, авторитет та важливість ухвалюваних ним рішень [9, с. 110].

6 серпня 1828 р. вийшов іменний указ імператора «Про скасування посади Феодосійського градоначальника», що суттєво змінило ієрархію підпорядкованості місцевого комерційного суду. Ліквідовуючи посаду феодосійського градоначальника, цар велів «Таврійському цивільному губернатору відати всіма його відносинами, через близькість до губернського міста». Це рішення, з одного боку, зробило суд незалежнішим від місцевого начальства, а з другого боку ще більше втягувало його у загальнокримські справи.

1837 р. Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор звертається до Таврійського цивільного губернатора М. М. Муромцева, який обіймав також і посаду феодосійського градоначальника, з питанням щодо подальшого розширення компетенції Феодосійського комерційного суду [10, арк. 1]. Треба сказати, що ця проблема була актуальною не лише для феодосійського суду – перед цим генерал-губернатор порушував питання про поширення компетенції Ізмаїльського комерційного суду на всю Бессарабську область [10, арк. 2].

Зауважимо, що Таврійський цивільний губернатор гаряче підтримував цю ідею і висловився за поширення компетенції і діяльності Феодосійського комерційного суду на всю Таврійську губернію [10, арк. 3]. Слід також згадати, що подібні пропозиції звучали у цей період і щодо Одеського та Таганрозького комерційних судів [10, арк. 5].

Однак подальше просування розв'язання цього питання несподівано загальмувалось. І на це були свої цілком об'єктивні причини. Нерозвиненість транспортної інфраструктури Криму, низький рівень комерційних взаємовідносин між його містами і чимало інших чинників породжували великі сумніви у правильності ухвалення такого рішення. Купці, зацікавлені у швидкому розв'язанні своїх спірних питань, навряд чи були згодні їхати через весь півострів для звернення до Феодосійського комерційного суду; та й сам процес судочинства у такому разі не просто серйозно ускладнився б, але й затягнувся б.

Якщо Одеса і Таганрог у своїх регіонах були безсумнівними центрами ділового і торговельного життя, що робило ухвалення щодо їхніх комерційних судів рішення про розширення компетенції розумним і логічним, то в Криму ні Феодосія, ні жодне інше місто такими не вважалися. Всі ці фактори аж ніяк не сприяли прийняттю такого рішення на цьому етапі.

У зв'язку з цим для розуміння місця і ролі Феодосійського комерційного суду в системі судових органів Таврійської губернії необхідно детальніше ознайомитися з його діяльністю, визначити основні напрямки його роботи, зміст розглядуваних ним справ тощо.

Так, наприклад, Феодосійський комерційний суд у 1833 р. розглянув 20 справ, у 1834 р. – 30, а в 1835 р. – 36 [11, арк. 125–133]. Основні категорії, за якими розподілялись справи комерційного суду у той час, були такими: справи щодо векселів; щодо позикових листів; щодо договорів словесних; письмових як-от: по контрактах й умовах; по розписках або переказних листах чи записах; по рахунках; по торгових книгах; щодо торговельної промисловості при будівництві, купівлі, ремонті і наймі кораблів і купецьких суден; щодо позовів державних кредитних установ до приватних осіб; про скарги на купецьких прикажчиків і крамничних шинкарів, а також на судовласників, перевізників товарів, артільників, бракувальників та інших осіб, задіяних у торгівлі, і навпаки, скарги всіх цих людей на господарів; щодо спорів і різного роду позовів між членами торгового дому; щодо спорів і позовів, які виникали з угод, укладених при торговельних

відправленнях між співучасниками при будівництві, купівлі, ремонті і фрахті кораблів і купецьких суден, або з цертепартій між власниками кораблів і суден та корабельниками чи судовиками, між корабельниками і корабельними службовцями чи мореплавцями; щодо морського страхування, аварій і загибелі кораблів; про торговельну неспроможність купців та інших осіб торговельного стану; крім того, справи щодо приватних розпорядників при здійсненні ними продажу маєтків, опіки, підрядів, позови щодо яких не входять до компетенції комерційного суду; з Найвищого веління [11, арк. 133].

Як видно з наведених матеріалів, комерційний суд займався справами 16 різних категорій. Найзначнішою за кількістю справ була передостання, хоча, можливо, через формулювання «позови щодо яких не входять до компетенції комерційного суду» ці справи до загального реєстру вирішених судом справ не включалися. Водночас у 1833 р. їх було 943, в 1834 р. – 786, а в 1835 р. – 930 [11, арк. 133].

У 1836 р. бачимо наступну статистику розв'язаних і нерозв'язаних Феодосійським комерційним судом справ: у січні 3 вирішені і 7 невіршених справ [12, арк. 3–4], у лютому – відповідно 3 і 4 [12, арк. 6–7], у березні – 1 і 6 [13, арк. 10–11]; у квітні суд вирішив 6 справ і не вирішив 3 [12, арк. 14], у травні вирішених виявилось 3 і невіршених – 4 [12, арк. 18–19]. В інші місяці року статистика і співвідношення розв'язаних і нерозв'язаних справ практично такі ж. Серед причин, через які справи залишалися невіршеними, найчастіше зустрічаємо формулювання: «готується виписка із справи», «поповнюється необхідними відомостями», «відкладена через хворобу» тощо.

Крім того, на підставі зазначених даних напрошується висновок про відносно невелику кількість справ, які надходили до комерційного суду. А з цього випливає, що або ділова активність у місті була не настільки високою, або ж купці у своїх спорах воліли не доводити справу до суду.

У 1840 р. зайнятість Феодосійського комерційного суду була наступною. Через перше відділення («щодо довідок і позовів, пов'язаних з торговими оборотами та із властивими торгівлі зобов'язаннями й угодами») проходило лише 2 справи щодо векселів. По другому відділенню (справи щодо торговельної неспроможності) становище було таким: залишилося з 1839 р. 12 невіршених справ, у 1840 р. надійшло: а) по голосовій розправі – жодної, б) по письмовому провадженню – 21. Крім того, серед «приватних розпорядчих і дрібних поточних справ, в тому числі позовів, які не належать до відання комерційного суду», цих, «які не належать», було: залишилось із 1839 р. по письмовому провадженню 8, а в 1840 р. зареєстровано 349 [14, арк. 3 (об.)]. З них суд за рік вирішив 344 справи, решта залишились невіршеними і перенесені на 1841 р. «через довідки та інші, незалежні від суду» причини. З 21 справи, які надійшли по другому відділенню в 1840 р., комерційний суд розв'язав тільки 16 [14, арк. 7].

Тут слід зазначити, що ці цифри складно назвати абсолютно точними. Так, із рапорту прокурора Феодосійського комерційного суду Бутмі де-Кацмана на ім'я міністра юстиції графа В. М. Паніна дізнаємося, що в суді станом на 1 січня 1840 р. було 8 невіршених справ, надійшло протягом року 22 справи. З цих 30 наявних у провадженні справ станом на 1 січня 1841 р. було вирішено 16, залишились невіршеними – 14 [14, арк. 11–12].

Що стосується конкурсних справ Феодосійського комерційного суду за 1840 р., то їх кількість, судячи з результатів, була ще скромнішою. Числилось за судом лише 3 конкурси, один з них протягом року був закритий. Інші два плавно перекочували на 1841 р., причому суми у всіх графах, а саме: у «кількість майна за оцінкою і капіталу» – 7364 руб. 64 коп., у «кількість стягнень на користь конкурсів» – 4866 руб. 60 коп., у «сума боргів неспроможності боржників» – 16813 руб. 84 коп. – за рік залишились незмінними [14, арк. 5–6].

Дещо розширив поле діяльності Феодосійського комерційного суду виданий 1 листопада 1838 р. сенатський указ «Про запровадження в м. Феодосії ярмарку». Подання про це міністрові внутрішніх справ зробив граф М. С. Воронцов на прохання купців міста. Справу було вирішено доволі оперативно, ярмарок запроваджувався як щорічний тривалістю 10 днів з 21 травня [15, с. 282–283]. У цьому конкретному випадку доречно вказати, що, очевидно, швидке позитивне рішення державних органів про запровадження у Феодосії ярмарку було ухвалене і завдяки наявності в місті комерційного суду, який мав можливість і досвід у разі необхідності невідкладно розв'язати будь-які комерційні спори.

Окремо слід сказати про діяльність прокурора Феодосійського комерційного суду, адже коло його обов'язків на цій посаді було куди ширшим, аніж компетенція суду, у зв'язку з чим йому доводилось осягати і розглядати найрізноманітніші справи.

Досліджуючи діяльність Феодосійського комерційного суду, необхідно окремо згадати і про, з одного боку, малопомітну, але дуже важливу роботу стряпчих. Адже їхня праця була якнайтісніше пов'язана з роботою суду, в якому практично всі справи розглядалися за їхньою безпосередньою участю.

Як відомо, в системі судочинства Російської імперії стряпчі наглядали «за швидким і правильним перебігом кримінальних розслідувань і справ і за дотриманням при веденні оних установлених правил і форм, як необхідної умови забезпечення правосуддя» [16, арк. 1]. Це була державна посада, і зарплату вони отримували від держави. До певної міри їхню діяльність і стан можна вважати прообразом державної адвокатури.

Але проблема полягала в тому, що в середині 1830-х років у Криму їх було надто мало. У зв'язку з цим Таврійський губернський прокурор 11 серпня 1836 р. просив запровадити посади стряпчих у Керчі, Феодосії, Бахчисараї і Карасубазарі «з окладом як у стряпчого повітового», а гроші на їхнє утримання, щоб «не обтяжувати казну», пропонував брати із скарбниць цих міст [16, арк. 2]. Як усе в Російській імперії, ця справа вирішувалась неквапливо.

Питання про запровадження посад стряпчих було розв'язано так: «1 відділення не вбачає можливості на теперішній час звертатися з поданням про введення в містах Керчі, Севастополі, Бахчисараї і Карасубазарі повітових стряпчих з призначенням платні з казни, про що доповісти Урядуючому Сенату» [16, арк. 16]. 31 березня 1837 р. Сенат офіційно відмовив у запровадженні посад стряпчих у цих містах Криму [16, арк. 23].

Про те, що міста були згодні виплачувати жалування стряпчим зі своєї скарбниці, ніхто й не згадав, при цьому важливо відзначити, що і платня ця була не такою вже високою. А саме: нам відомо, що 12 лютого 1835 р. в Таврійській губернії стряпчим було встановлено зарплату 800 руб. на рік [16, арк. 15]. Усього ж, наприклад у 1836 р., в губернії діяли 2 губернські стряпчі із зарплатою 1200 руб. і 2 повітові стряпчі – в містах Сімферополі та Євпаторії, які отримували по 150 руб. жалування [17, арк. 5]. Ось так залишилась не вирішеною вельми потрібна і корисна для самої держави справа.

Суворе і неухильне дотримання законів було прямим обов'язком Феодосійського комерційного суду, особливо коли справа стосувалася діяльності самого суду, процесу його формування, підбору і роботи його членів. Адже люди, які обіймають важливі посади, завжди привертають до себе особливу увагу суспільства. У зв'язку з цим доречно згадати про неординарний випадок, який стався в Феодосійському комерційному суді у другій половині 1830-х років.

Початок цієї історії доволі буденний. Восени 1836 р. такий собі купець Андрій Факов зажадав відшкодування збитків від рішення комерційного суду в розмірі 5 тис. рублів, а також повернення мореплавного судна «Святий Андрій Первозванний», яке було відсуджене його брату Афанасієві Факову 29 серпня 1836 р. У ході тривалої тяганини Андрій Факов і стряпчий, який провадив його справу, знаходили найрізноманітніші причини для скасування попередніх рішень, для зміни ходу справи на свою користь. Найбільш «екзотичною» й, очевидно, судячи з матеріалів справи, абсолютно несподіваною для комерційного суду стала вимога про відсторонення одного з його членів від засідання у справі з огляду на близьку спорідненість між головою суду статським радником Х. А. Анастасьєвим і членом від Корони колезьким асесором Соханським. Йшлося про те, що Анастасьєв і Соханський були одружені на рідних сестрах, дочках полковника артилерії Мартянова [18, арк. 5].

Розуміючи складність і «делікатність» ситуації, комерційний суд просив Таврійського цивільного губернатора і Феодосійського градоначальника призначити з іншого місця члена суду для присутності на засіданні [19, арк. 1]. У результаті було визначено кандидатуру члена Феодосійського повітового суду, засідателя цього суду [19, арк. 3]. Однак цим справа не завершилася.

22 січня 1840 р. обер-прокурор Веймар доповідав керівникові міністерства юстиції графу В. М. Паніну про те, що він на підставі Т. 1, Учр. Ст. 576 подає підготовлену резолюцію 1-го департаменту Урядуючого Сенату до ухвали про внесення на розгляд загальних зборів Сенату справи, суть якої – дати відповідь на питання: «чи можна вважати осіб, одружених на рідних сестрах, настільки близькими, що через це такі люди не можуть засідати в одному суді, як це сталося зараз між Головою і Членом Феодосійського комерційного суду, причому з обов'язку доводжу, що з резолюцією Сенату я згоден» [18, арк. 2].

Крім того, усвідомлюючи всю складність цієї ситуації, в справу був змушений втрутитися і прокурор Феодосійського комерційного суду Бутмі де-Кацман. Не маючи повноважень самому

ухвалювати будь-яке рішення з цього приводу, він звернувся у вищі інстанції з питанням, зобов'язаний він допустити до засідання, на підставі Зводу законів, Т. 3, ст. 148, члена суду від Корони Соханського до процесу у справі Факова чи ні [18, арк. 4].

11 березня 1840 р. рапорт про це був направлений прокурором в Урядуючий Сенат. Останній вирішив: «Зводом законів, Т. 3, в ст. 148 постановлено: забороняється визначати членами присутствених місць чиновників, поєднаних спорідненістю або свояцтвом з головами чи іншими членами таких місць. Дворянство не може обрати членами в одне і те ж місце дуже близьких між собою родичів: батька з сином, рідних братів або дядька з рідними племінниками, а по свояцтву і тестя із зятем, за належним дотриманням цього правила наглядають Губернський і Повітовий предводителі [18, арк. 6–7]; Урядуючий Сенат, спираючись на наведені статті, визнав, що згадані Анастасьєв і Соханський знаходяться в близькому між собою свояцтві, належить запропонувати Вашій Світлості видати розпорядження про переміщення на Ваш розсуд одного з цих членів в інше місце. Але оскільки щодо наведеного визначення немає жодної постанови, то, не доводячи цього визначення до виконання, винести цю справу на підставі Зводу законів, Т. 1, ст. 471, пункт 1 на дальший розгляд загальних зборів Урядуючого Сенату, перших 3-х департаментів» [18, арк. 8].

5 червня 1840 р. обер-прокурор звернувся з рапортом до управляючого міністерством юстиції, сенатора, статс-секретаря, таємного радника і кавалера І. М. Лобанова. В ньому йшлося про переміщення одного з членів Феодосійського комерційного суду, які є близькими родичами. «Резолюцію у цій справі вчинено відповідно до зауваження п. Управляючого міністерством юстиції, викладеного в ордері на моє ім'я за № 6501» [18, арк. 12]. У результаті Соханського перевели на інше місце служби. Цей конкретний випадок свідчить про виразну тенденцію, яка сформувалася у чиновницькому середовищі Російської імперії на початку 1840-х років, до неухильного дотримання законів, прагнення зберегти високий престиж державних органів і держави загалом, ухвалюючи при цьому розумні, зважені рішення.

Перш ніж остаточно завершити розгляд цього інциденту, необхідно згадати, що в Статуті Цивільного судочинства, зокрема в п. 667, визначено, що «Судді зобов'язані брати самовідвід і можуть бути відхилені учасниками тяжби в таких випадках: 1) якщо суддя, його дружина або його родичі по прямій лінії без обмеження, а в бічних родичі перших чотирьох і свояки перших трьох ступенів, а також якщо усиновлені ними беруть участь у справі; 2) якщо суддя є опікуном одного з учасників тяжби або управляє його справами, або коли учасник тяжби завідує справами чи маєтком судді; 3) якщо суддя або його дружина є за законом найближчими спадкоємцями одного з учасників тяжби або ж позиваються з одним із них».

Пункт 668 зазначеного Статуту вказував, що суддя відсторонювався від провадження й участі у справі або з власної волі, або на прохання однієї із сторін. Питання про відсторонення судді вирішувалося у закритому засіданні суду, якщо сам суддя заперечував проти відсторонення, за поданням документів справи прокурором. Якщо суд ухвалював рішення про відсторонення, то воно вважалось остаточним і не підлягало оскарженню. Якщо ж суд відмовляв у відстороненні судді, то таке рішення можна було опротестувати (п. 672, 673) [20, с. 942].

Таким чином, уже на початку діяльності Феодосійського комерційного суду була значно змінена його компетенція, за рахунок розширення кола діяльності та підвідомчої йому території. Якщо ж говорити більш точно, то комерційний суд займався справами 16 різних категорій, а його компетенція поступово була поширена на Керч-Єнікальське градоначальство, а в подальшому і весь Кримський півострів.

Список використаних джерел:

1. Джавкуразова М. О. Коммерческие суды в России / М. О. Джавкуразова // Тезисы докладов на теоретической конференции аспирантов ИГЛ РВД и МПОА. – М., 1994. – С. 106–110.
2. Казанцев С. М. Коммерческие суды в дореволюционной России / С. М. Казанцев // Вестник ВАС РФ. Отдельное юбилейное издание: 10 лет арбитражным судам. – 2002. – С. 22–41.
3. Кудряшов С. М. Коммерческие третейские суды в России / С. М. Кудряшов // Государство и право. – 1995. – № 8. – С. 110–118.
4. Михин А. В. Возникновение и развитие коммерческих судов в Российской Империи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. В. Михин. – Нижний Новгород, 2005. – 31 с.
5. Балух В. С. Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808–1917) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Балух Валерій Сергійович. – Одеса, 2002. – 179 с.

6. Балух В. С. Одесский арбитражный суд: два века истории / В. С. Балух, А. А. Сурилов. – Одесса, 2001. – 180 с.
7. Полное собрание законов Российской империи. Т. 37. 1820–1821 гг. – Спб., 1830. – 985 с.
8. Полное собрание законов Российской империи. Т. 1. с 12 декабря 1825 г. по 1827 г. – Спб., 1830. – 1379 с.
9. Полное собрание законов Российской империи: Собр. 2-е. – Спб, 1830–1881 г. / Печ. в Тип. 2-го отд-я. Составлен е.и.в. Канцелярии / 55 тт., 125 кн. и дополнения в 2-х томах.
10. ГААРК, ф. 45, оп. 1, д. 533. О распространении круга действий Феодосийского Коммерческого суда. 16.04.1837 – 30.06.1837 г. 6 л.
11. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XV. 1840 г. Отделение первое. – Спб., 1841. – 853 с.
12. ГААРК, ф. 45, оп. 1, д. 449. О доставлении Феодосийским Коммерческим судом, о делах решенных и нерешенных ведомостей. 2.02.1836 – 10.12.1836 г. 82 л.
13. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початок XVII ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / О. В. Сокальська. – К., 2006. – 20 с.
14. ГААРК, ф. 33, оп.1, д. 820. О дозволеніи К.С. Бутми де-Кацман баллотироваться в председатели феодосийского или керченского коммерческих судов. 30 мая 1840 г. – 26 августа 1841 г. 6 л.
15. Полное собрание законов Российской империи. Т. 13. Отделение 1-е. 1838 г. – Спб., 1839. – 1067 с.
16. ГААРК, ф. 33, оп.1, д. 657. Об учреждении должности стряпчих в некоторых городах Таврической губернии. 16 августа 1836 г. – 6 августа 1837 г. 28 л.
17. ГААРК, ф. 33, оп.1, д. 577. О награждении прокурора Феодосийского коммерческого суда Бутми де-Кацмана и члена того же суда Чернявского орденами св. Владимира 4-й степени. 11 ноября – 12 декабря 1832 г. 8 л.
18. ГААРК, ф. 33, оп.1, д. 790. По протесту прокурора Феодосийского коммерческого суда о том, могут ли присутствовать вместе председатель и члены, бывшие в родстве. 14 декабря 1839 г. – 5 июня 1840 г. 12 л.
19. ГААРК, ф. 45, оп. 1, д. 477. О назначении в Феодосийский Коммерческий Суд, из другого места члена, для присутствия в оном при рассмотрении дела по возведенному иску, Керчь-Еникальским жителем Андреем Факовым на председателя и коронных членов сего суда за понесенные им Факовым убытков. 28.08.1836 – 4.09.1836 г. 6 л.
20. Свод законов Российской империи. Книга Первая / Под ред. А. А. Добровольского. – Томы 1–4. Второе издание. – Спб., 1913.

*** Богатир Володимир Вікторович – здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України.**